

Е.А. Типология прилагательного как речемыслительной категории – Х.: Основа, 1992. – 79с.
Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. – М.:Институт языкознания РАН, 1997. – 331 с. *Лингвистический энциклопедический словарь* / под.ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685с. *Маріна О.С.* Констрастивні тропи і фігури в американській поезії модернізму: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04 / О. С. Маріна. – К., 2004. – 202 с. *Соловійова Л.Ф.* Вираження аксіологічних категорій у сучасній англійській мові (атрибути, предикативи, елятиви, оцінки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови ” / Л.Ф.Соловійова – Х., 2000. – 19с. *Філіпчик О.Й.* Синтаксичні засоби створення образу (на матеріалі сучасної американської поезії): Автореф. дис. ...канд. філол. наук спец. 10.02.04 „Германські мови ”/ О.Й. Філіпчик – Одеса, 2000. – 17 с. *Чаварга Я.М.* Семантико-квантитативні характеристики полісемічних прикметників у сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови ” / Я.М.Чаварга – К., 2007. – 19с. *Чернухина И.Я.* Основы контрастивной поэтики. – Воронеж: Изд-во Воронежского университета – 1990. – 196 с. *Харитончик З.А.* Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка – Минск: Высш. шк., 1986. –96с. *Якобсон Р.* Поэзия грамматики и грамматика поэзии // Семиотика. – М.: Радуга. – 1983. – С. 465 – 473. *Christina Georgina Rossetti A Birthday* – [Електронний ресурс]. – режим доступу до тексту: <http://www.poemhunter.com/poem/a-birthday/>. *Eliza Acton I love Thee* – [Електронний ресурс]. – режим доступу до тексту: <http://www.dindragoste.ro/love/i-love-thee.php>. *Ella Wilcox The Common Lot* – [Електронний ресурс]. – режим доступу до тексту: <http://www.gutenberg.org/files/16776/16776-8.txt>. *Ella Wilcox Delilah* – [Електронний ресурс]. – режим доступу до тексту: <http://www.gutenberg.org/files/16776/16776-8.txt>. *Ella Wilcox Reunited* – [Електронний ресурс]. – режим доступу до тексту: <http://www.gutenberg.org/files/16776/16776-8.txt>. *Ella Wilcox The Common Lot* – [Електронний ресурс]. – режим доступу до тексту: <http://www.gutenberg.org/files/16776/16776-8.txt>. *Ella Wilcox New and Old* – [Електронний ресурс]. – режим доступу до тексту: <http://www.gutenberg.org/files/16776/16776-8.txt>. *Ella Wilcox Changed* – [Електронний ресурс]. – режим доступу до тексту: <http://www.gutenberg.org/files/16776/16776-8.txt>

МЄДВЕДЬ А.В.

(*Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В.Винниченка*)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАГМАТИЧНИХ МОВНИХ КЛІШЕ

The paper deals with peculiarities of pragmatic set expressions and the main blocks of their meanings in the system of language are described.

Key words: *pragmatic set expressions, pragmatic approach, communication.*

У центрі лінгвістичних досліджень останнім часом знаходиться процес когніції, безпосередньо пов'язаний з реалізацією відповідної діяльності людини, мисленням, як прояв ментальних здібностей людини, направлених на пізнання і оцінку самого себе та оточуючого світу. Дедалі наполегливіше звучить думка про те, що головною ознакою мови є комунікативність, що семантика мовних знаків пов'язана з прагматикою і її потрібно вивчати як засіб спілкування в контексті (мовному і

позамовному). “Вивчати мову як засіб спілкування – це значить вивчати її з погляду того, як і яким чином вона здійснює спілкування, як перебігає комунікативна діяльність і яким чином співвідносяться її одиниці, наділені змістовою цінністю, з цією діяльністю” [Звегинцев 1977 с. 133-134], чи інакше, – установлювати зв’язок між висловлюваннями (і, відповідно, граматикою), з одного боку, і різними видами взаємодії (і, відповідно, соціальними науками) – з іншого [Дейк ван 1989 с. 13]. Вживання і сприйняття мовних одиниць залежить також від знання мов чи варіантів мов (кодів), зокрема, чи вміють мовці ними користуватися і чи розуміють їх, а також важливими виявляються знання вербальних інтенсифікаторів й актуалізаторів прагматичної сили кліше, а також деяких риторичних фігур, наприклад емпізи, градації, порівняння, гіперболи та літоти.

Мета статті полягає у виокремленні особливостей функціональних аспектів прагматичних кліше та окресленні основних блоків значень аналізованих одиниць. **Об’єктом дослідження** виступає масив прагматичних мовних кліше. **Предмет** охоплює їхні риси та лінгвокультурологічну основу, які становлять певні труднощі при перекладі.

Стереотипність прагматичних кліше визначається головним чином двома параметрами: стиранням лексичного значення складових і передбачуваністю їх уживання у стандартних ситуаціях [Goffman 1996, с.41]. Одні прагматичні кліше семантично мотивовані (*Guten Morgen! Morning! Добрий ранок!*), інші або зовсім не мотивовані, або мотивовані незначною мірою (*Prosit! Servus! You are welcome! Ласкаво просимо! Бувай!*). Буквальні значення лексичних елементів у таких випадках стерті, хоча їх актуалізація може проводитися у комунікативних або гумористичних цілях.

У комунікативних цілях загальне значення прагматичних кліше може актуалізуватися, наприклад, якщо конфліктний лист німецькою мовою підписується *Mit unfreundlichen Grüßen (з недружнім привітом)*. Таким чином автор листа сигналізує відхід від стереотипу і дослівне розуміння прагматичного кліше. Якщо ж такий лист закінчується формулою *Mit freundlichen Grüßen (з дружнім привітом)*, то автор зовсім не пом’якшує конфліктність, а просто стереотипно вживає передбачуване для даної ситуації кліше. Це стосується і вставок присвійного займенника *Dein/Deine, Ihr/Ihre, твій/твоя, Ваш/Ваша* перед підписом, які одні носії мови вживають стереотипно, а інші – залежно від близькості стосунків.

Таким чином, суть прагматичних кліше полягає не у буквальному значенні лексичного складу, а у прагматичній функції в ситуації спілкування. Сфера вживання прагматичних кліше так тісно пов’язана з типізацією ситуативних рамок, що мовець у кожному випадку виражає лише загальноприйнятну інтерпретацію ситуації і саме цим уявляє себе членом певного мовного колективу [Braun 1987, с.122]. Навпаки, уникання очікуваного кліше може сприйматися як відмова від спілкування і навіть демонстративна неповага до співрозмовника.

Оскільки вживання прагматичних кліше закріплене за певними ситуаціями, такі формули є частиною когнітивної репрезентації цих ситуацій у свідомості членів даної мовної спільноти. Ступінь стереотипності прагматичних кліше, таким чином, корелює з їх передбачуваністю у даній ситуації, яка, у свою чергу, зумовлена стереотипною інтерпретацією ситуації. У ситуації зустрічі у першій половині дня, наприклад, очікується формула привітання *Guten Morgen! Добрий ранок!*, ступінь передбачуваності якої дуже великий. У контакті з чужими культурами калькування цих когнітивних репрезентацій, з одного боку, сприяє правильній орієнтації, і в

ситуації зустрічі будь-яке словесне звернення сприймається як привітання, хоча, з іншого боку, автоматичне калькування може ввести в оману.

Динамічна природа ПК викликає сумніви в можливості виведення необхідних для науки універсалій і побоювання, що за комунікативно-прагматичний підхід доведеться “платити” значною кількістю винятків, нечіткістю меж, викликаних “неспокійною безмежністю суб'єктивних смислів”. Деякі лінгвісти навіть вважають, що спроби побудувати дослідження в динамічному аспекті позбавлені перспективи, оскільки при цьому динаміка залишається за межами мови — у сфері її вживання [Ромашко 1984, с. 137-145].

Передбачуваність – не статична, а динамічна величина. Питання *Wie geht's?*, *How are you?* до недавнього часу було повнозначним питанням у німецькій мові, на яке очікувалася відповідь. Тепер під впливом англійської мови це питання поступово переходить у стандартну формулу привітання, що не вимагає ніякої відповіді. Безперечно, ступінь передбачуваності прагматичних кліше варіюється також і в синхронному плані не лише від однієї культури до іншої, але й від однієї соціальної верстви до іншої. Так, наприклад, молодь при зустрічі вживає інші формули, ніж дорослі, і, зрештою, передбачуваність може варіюватися і в індивідуальному плані.

Для діалогічних прагматичних кліше до того ж існує різний ступінь обов'язковості реактивної репліки. Наприклад, для формул привітання вона досить значна, а для формул вираження подяки вона значно нижча. У різних культурах, зрозуміло, можуть бути відмінності: якщо у німецькій мові мінімізація приводу для подяки практично обов'язкова, то в українській мові реакції типу *Нема за що* більш факультативні. Високим ступенем клішування характеризуються наступні репліки-реакції на вибачення: *Keine Ursache. Nichts passiert. Alles in Ordnung. Bitte. Schon gut. Нема за що. Нічого, нічого. Все гаразд. Все окей. Прошу. Гаразд, дрібниця*. У прагматичних кліше звертання й оцінки вживається значна кількість комплексних лексем, які водночас є носіями референційного й емоційного значення, де емоційне значення виражається не лексично, а граматично. Поява нових елементів у синонімічних рядах вітань і прощань відповідає не стільки концептуальним, скільки емоційним (прагматичним) потребам. Побажання наче надбудовуються над глибинними ситуативними пропозиціями привітань чи прощань й одночасно імплікують їх. З іншого боку, вони більше впливають на емоційну сферу адресата, оскільки співвідносяться з його бажаннями. Цей, на перший погляд, інтуїтивний висновок можна обґрунтувати за допомогою виділення семантичних складників значення і “принципів пріоритету” етикетного спілкування. Зокрема, А. Вежицька дає таке тлумачення акту побажання: “Я бажаю тобі щастя = Бажаючи, щоб ти був щасливий, знаючи, що я не можу зробити так, щоб це відбулося тільки через виголошення цього, я кажу: я хочу, щоб ти був щасливий” [Вежицька 1985, с. 272]. Емоційне значення виражають і перформативи, але тільки ті, що мають характеристики експресивів (за Дж.Сьорлем), чи бехабітивів (за Дж.Остіном), сама суть яких ґрунтується на вираженні психологічного стану, що задається умовами ширості відносно стану справ, визначеного в межах пропозиційного змісту [Серль 1986, с.183]. Зразками можуть слугувати експресиви подяки, поздоровлення, побажання, вибачення, співчуття, жалю тощо, наприклад, *I am sorry that..., It is a pity that..., We are very grateful to..., I would like to thank..., It is unfortunate that..., I beg your pardon, I thank you from the bottom of my heart*.

Слід зазначити, що згідно класифікації М.Д. Городникової та Д.О. Добровольського, в основі якої тематичні та функціональні ознаки, виділяються

наступні мовні дії: 1) ті, які інформують (повідомлення, обіцянка, згода, повна згода, неповна згода, відмова, заперечення, невдоволення), 2) спонукальні (прохання, спроби заспокоїти, вказівка, вимога, наказ, запрошення, пропозиція, порада, підбадьорення, рекомендація, попередження, погроза, заборона, докір), 3) оціночно-модальні (співчуття, полегшення, радість, захоплення, здивування, сумніви, підбадьорення, розчарування, схвалення, обурення, гнів, відмова), 4) контактуючі (привітання і репліки, що слідує за ним, встановлення контакту, запитання та відповіді, встановлення контакту за умови телефонної розмови, письмові та усні, знайомство, виявлення зацікавленості, прощання, побажання, вибачення, привітання, тости, співчуття), 5) метакомунікативні (початок розмови, активізація співбесідника, ухилення від відповіді, уточнення) [Городникова, Добровольський 1998, с.7]. Крім яскравих позитивних моментів запропонованої типології кліше, слід зазначити деякі недоліки: мовленнєва дія підбадьорення віднесено і до спонукальних, і до оціночно-модальних мовленнєвих дій, деякі з них досить синонімічні і перетинаються між собою, наприклад мовленнєві акти початку розмови і встановлення контакту. Викликає запитання також факт виділення різних класів мовленнєвих дій вдячності та вибачення, однак окремо мовленнєвих дій-відповідей на вдячність і вибачення. Важливо відмітити, що такі недоліки пов'язані з тематичним аспектом кліше, що цілком пояснюються складністю виокремлення тих чи інших мовленнєвих ситуацій. Незважаючи на окремі недоліки, класифікація М.Д. Городникової та Д.О. Добровольського, яка базується на ситуативних та функціональних ознаках є теоретично обґрунтованою. Критерії саме цієї класифікації найбільш глибоко розкривають сутність прагматичних мовних кліше.

Практично всі прагматичні кліше впливають на емоційно-вольову сферу людини за допомогою емоційного складника значення, який становить невід'ємну частину системного значення прагматичного кліше. Завдяки емоційному значенню виражається ставлення мовців до оточуючого світу, їх компетенціями та пресупозиціями. Смысловое значення ґрунтується на об'єктивній єдності різних найбільш суттєвих і типізованих моментів уживання прагматичних кліше у стереотипних ситуаціях, так само й на референційному й емоційному значеннях. Уживаючи формули, мовець не тільки щось каже, а й одночасно виконує дію, маючи певну мету: привернути увагу, про щось запитати, попросити, порадити, попередити, погодитися, вибачитися, подякувати, привітати, побажати тощо. Тому будь-яке визначення смислу має відштовхуватися від ситуативного контексту і функції, яку в ньому виконують аналізовані знаки. Іntenція, або мета, є визначальною у функціональній репрезентації смислу чи, інакше, функції прагматичних кліше.

Таким чином, головною яскравою ознакою мовних прагматичних кліше, які засвідчують свою належність до сфери фразеології, є відтворений характер. Ця ознака відносить мовне кліше до сфери фразеологічних одиниць мови. Відтворення прагматичних кліше несе соціально – детермінований, соціально необхідний характер, тобто кліше постійно вживається в тих ситуаціях, за якими вони закріплені соціумом. Ситуативний характер, тобто регулярність появи мовних кліше у конкретних мовних ситуаціях, що повторюються є наступною важливою ознакою цих одиниць. Прагматичне мовне кліше настільки пов'язане з ситуацією, що його можна назвати її знаком.

Знаковий характер кліше свідчить про тісний зв'язок цих одиниць з дейксисом, у зв'язку з чим мовні кліше можна розглядати як інтеракціональні дейктичні мовні одиниці, які допомагають організувати діалогічний простір відповідно до ситуації

спілкування. Отже, прагматичні мовні кліше – це стійкі, граматично неоднорідні, відтворені складові блоки, стандартні репліки в певних ситуаціях, які відтворюють стереотипи мислення комуні кантів і які дозволяють людині, яка говорить успішно досягати поставленої комунікативної мети, при цьому не втрачаючи своєї виразності.

Функціонуючи у різноманітних комунікативних актах, метакомунікативні мовні кліше реалізують прагматичну функцію мови, що забезпечує бажаний ефект для ініціатора спілкування, і саме тому відтворення таких кліше є досить значним у носіїв мови. Метакомунікативні кліше дійсно забезпечують реалізацію прагматичних принципів ефективності спілкування: принцип ввічливості та кооперації. Прагматичні кліше, як засіб реалізації інтенцій комунікантів є двигунами комунікації, однак їх значення зростає якщо комуніканти не досить добре знають один одного, за умови офіційної ситуації спілкування, а також за умови неочікуваної комунікації.

Перспективним для подальшого дослідження є з'ясування мовленнєвих особливостей прагматичних мовних кліше, а також розширення мов порівняння із залученням, зокрема, російської, німецької та інших індоєвропейських мов.

Література

- Вежбицка А.* Речевые акты: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике.– М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – С. 151-275.
Городникова М.Д., Добровольский Д.О. Немецко-русский словарь речевого общения / М.Д. Городникова, Д.О. Добровольский. – М.: «Русский язык», 1998. – 332 с.
Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
Звегинцев В.А. Функция и цель в лингвистической теории // Проблемы теоретической и экспериментальной лингвистики. – М.: Наука, 1977. – С.120-145.
Ромашко С.А. Язык как деятельность и лингвистическая прагматика // Языковая деятельность в аспекте лингвистической прагматики: Сб. обзоров. – М., 1984.
Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1986. – Вып.17: Теория речевых актов. – С. 170-194.
Braun P. Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache. – Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1987. – 325 S.
Goffman E. Interaktionsrituale. Über Verhalten in direkter Kommunikation. – Tübingen: Niemeyer, 1996. – 110 S.

МОВЧАН Д.В.

(Глухівський нац. пед.ун-т)

ОКАЗІОНАЛЬНА ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АНТОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

The article reports on the study of the peculiarities of semantic variations in a word-structure, which are the source of the occasional antonymic meaning. The speaker applies such kind of semantic manipulations in order to realize one of his communicative strategies.

Key words: pragmatic potential, actualizing, occasional antonyms.